

Historien – reservat eller ressurs?

Kjersti Ericsson

Det er flere måter å forholde seg til historien på: Vi kan behandle den som et *reservat*, trygt atskilt fra vår egen tid, et reservat dit vi henviser fortidas grusomheter og uforstand. Dit kan vi titte inn og si «Så fryktelig!» Eller vi kan behandle historien som en *ressurs*, en kilde til refleksjon over samtida, våre egne handlinger og tankemønstre.

Våren 2005 vedtok Stortinget erstatningsordninger for flere grupper som har lidt overlast i etterkrigstida. Det gjelder blant annet tater, krigsbarn (barn av tyske soldater og norske kvinner, født under 2. verdenskrig) og tidligere barnehjemsbarn. Alle disse gruppenes skjebne har vært gjenstand dels for forskning, dels for granskning i offentlig regi.

Min egen befatning med disse spørsmålene består for det første i en perifer rolle i barnehjemsgranskningen i Bergen ved at jeg, på oppdrag fra komiteen, laget en faglig bakgrunnsrapport om hovedtrekk ved barnevernet i den perioden som skulle granskes. For det andre har jeg deltatt i forskningsprosjektet om krigsbarns oppvekst, og sammen med Eva Simonsen intervjuet over hundre krigsbarn.

Nå foreligger forsknings- og granskningsrapportene, og erstatningene (stort sett ynkelig små) skal utbetales. Hva skjer så? En har «tatt oppgjør» med fortida, saken er et avsluttet kapittel og kan skyves inn i historiens reservat.

Eller er det en annen mulighet? Kan vi gripe fatt i det som nå kommer fram, se det som en ressurs for refleksjon, som kan lede til handling? La meg reise to temaer:

For det første: I Tidsskriftet har Atle Dyregrov og Unni Heltne (dette nummeret) og Jan Skjerve (nr 3/2004) hatt kloke artikler om barnehjemsgranskningen i Bergen, om etiske dilemmaer som oppstår i en slik prosess, og om behovet for å ivareta de intervjuede på best mulig måte. Men vi må også spørre: Hvordan kom overgrep og omsorgssvikt i barnehjem på den offentlige dagsorden, hvordan kom taternes og krigsbarnas skjebne dit? Det var de tidligere barnehjemsbarna, taterne og krigsbarna som sjøl måtte sørge for det. Mennesker som vi i gransknings- og forskningsintervjuer søker å beskytte og vise omsorg, har vært nødt til å bryte taushet og tabu for, med store personlige omkostninger, å kjempe saken sin fram. Og de har måttet gjøre det fra en posisjon der de på ingen måte kunne være sikre på å bli tilkjent verdighet og troverdighet. Tvert imot, mange har lang erfaring i å bli møtt med forakt og mistro. Å kjempe en sak fram på denne måten er nok en større påkjenning enn å delta i et gransknings- eller forskningsintervju (uten at påkjenningene knyttet til dette på noen måte skal bagatelliseres), når det er kommet så langt at de fleste mener en er et verdig offer.

Det ser ut til å være et felles mønster i mange slike avdekkingsprosesser: Initiativet kommer fra de rammede sjøl. Og det kommer i ettertid.

Må det være slik? Må ofrene sjøl ta belastningen med å vekke samfunnets interesse for den uretten som er begått mot dem? Og må barn som lider overlast holde ut som best de kan, vente til de blir voksne og kanskje får en unnskyldning fra høyeste hold og en liten erstatning som plaster på såret?

Det finnes sjølsagt tilfeller der andre enn de rammede har tatt affære. For psykologer er vår tidligere kollega Gori Gunvald et nærliggende eksempel, hun som på femtitallet tok kampen opp mot mishandlingen jentene på Bjerketun offentlige verneskole ble utsatt for, og oppnådde at institusjonen ble nedlagt.

Men det er ikke ensomme heltinner som Gori Gunvald jeg etterlyser, de fleste av oss eigner oss nok dårlig i den rollen. Det handler mer om å utvikle en systematisk vane, som del av vår felles

faglighet, som profesjon, som organisasjon, en vane med å kikke i krokene der makt utøves over forsvarsløse og/eller foraktede. Et sted å kikke kunne for eksempel være i mylderet av private tiltak, der barnevernets såkalte «atferdsbarn» havner, de plagsomme og umulige, som vi ikke vet hva vi skal gjøre med. Et annet sted kunne være der enslige, mindreårige asylsøkere er plassert. Jurist Rikke Lassen har i en rekke artikler hevdet at disse barna blir diskriminert og lever under klart dårligere forhold enn andre barn under offentlig omsorg. Hvis vi ikke vil putte barnehjemsgranskningen i reservatet, men se den som ressurs for refleksjon og handling, er det all grunn til å ta Rikke Lassens påstander på alvor.

For det andre: Mange tidligere barnehjemsbarn, tatere og krigsbarn har vært utsatt for håndfast og brutal vold. Men vi må heller ikke glemme den *symbolske volden*, i Pierre Bourdieus forstand. Bourdieu mener at samfunnets maktforhold kommer til uttrykk gjennom måten virkeligheten blir definert på. De dominerendes perspektiver på disse maktforholdene blir nedfelt i sosiale kategorier som blir tatt for gitt som «naturlige», ikke bare av de dominerende, men også av dem som blir dominert. Dermed overtar de sistnevnte den dominerende forståelsesmåten, og tenker i dens termer, også når de tenker om seg sjøl og sin egen situasjon. Det er dette Bourdieu kaller symbolsk vold, og det kan lede til sjølforakt, sier han.

Å fri seg fra den sjølforakten og den følelsen av mindreverd som den symbolske volden påfører sine ofre, er en langvarig, og ofte bare delvis vellykket prosess. Og så er spørsmålet: Deltar vi, som fagpersoner, i utøving av symbolsk vold? Det er en kjent sak at det diagnostiske blikket skjerpes når det rettes mot dem som betraktes som sosialt problematiske eller uverdige. Ett negativt stempel tiltrekker seg ofte flere, også stempler som «psykisk avviker», «atferdsavviker» eller «evneveik».

Som profesjonelle vil vi gjerne se oss sjøl som en del av *løsningen*: Fortidas overgrep skyldes mangel på viten og faglig kompetent personale. Og det er mye sant i dette. Men er det noe historien viser oss, så er det at profesjonelle også lett kan bli en del av *problemet*. Det var ikke isolerte ekstremister som gikk inn for sterilisering av tatere og mente at krigsbarna bar på defekte arveanlegg, det var tidas mest framtreddende fagfolk. Vi kan sjølsagt velge å henvise slike erfaringer til reservatet. Eller vi kan velge å ta inn over oss at vi, også i dag, også i vår faglige virksomhet, kan være preget av maktas kategoriseringer, som lett kryper under huden og blir sjølsagte sannheter. Hvor er dagens motstykker til Johan Scharffenbergs og Ørnulf Ødegårds «faglige» holdninger til tatere og krigsbarn? Det er dessverre liten grunn til å tro at de ikke finnes.

